

Kurtuluş CENGİZ - Önder KÜÇÜKURAL - Hande GÜR, *Türkiye’de Spiritüel Arayışlar Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb.*

(İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 365 sayfa. ISBN-13: 9789750532191

Hatice Zişan Yılmaz

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Ankara/Türkiye
haticezisan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0087-3648>

Türkiye’de son on yılda spiritüel arayışlarda gözle görünür bir patlama yaşanmaktadır. Özellikle büyük şehirlerin orta üst sınıf mahallelerinde çoğalmaya başlayan yoga-meditasyon stüdyoları, bunun en belirgin göstergesidir. Reiki, tanra, şifacılık, şamanlık, bioenerji, alternatif tıp ve astroloji gibi alternatif inançlar da ilgi duyulan spiritüel pratikler arasındadır. Esere konu olan araştırmanın sonuçları özellikle yüksek eğitilmiş, orta-üst gelir grubuna mensup, profesyonel meslek sahibi genç ve orta yaşlı kadınlar arasında yoga ve meditasyona yönelik ilginin son derece yoğun olduğunu göstermektedir. Spiritüel hareketler geleneksel dindarlığın etkisi ile kıyaslandığında toplumun az bir kesimini kapsıyor ve genellikle orta-üst sınıftan eğitilmiş insanlarla sınırlı kalıyorsa da gitgide popülerleşmekte ve kitleselleşmektedir. İnsanlar neden bu inanç ve pratiklere ilgi duyuyor? Bu eser özel olarak bu meseleye odaklanmakta; büyük çoğunluğu Müslüman bir ülkede geleneksel dini pratiklerden ziyade kişisel deneyimi öne çıkaran bu tür arayışlara dönük ilgiyi anlamayı amaçlamaktadır.

Eser, TÜBİTAK 1001 programı tarafından desteklenen ve Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş Cengiz tarafından 1 Ekim 2018- 1 Mart 2020 tarihleri arasında yürütülen ‘Türkiye’de Spiritüel Arayışlar’ adlı araştırma projesinin verilerinden yararlanarak hazırlanmış, söz konusu veriler Kurtuluş Cengiz, Önder Küçükural ve Hande Gür tarafından kitaplaştırılmıştır. İbn Haldun Üniversitesi’nin yardımcı kuruluş olarak desteklediği proje, Ankara Üniversitesi tarafından yürütülmüş, proje kapsamında toplanan veriler kullanılarak iki lisans bitirme, iki de yüksek lisan tezi yazılmıştır. Hâlihazırda bir doktora tezi de yazım aşamasındadır (s. 7-8).

Geliş Tarihi | Received Date: 10.04.2022

Kabul Tarihi | Accepted Date: 10.05.2022

Kitap Değerlendirmesi | Book Review

Atıf | Citation: Yılmaz, Hatice Zişan. “Türkiye’de Spiritüel Arayışlar Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb., Kurtuluş Cengiz - Önder Küçükural - Hande Gür, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 365 sayfa”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (Haziran 2022), 375-380. <https://doi.org/10.51447/uluifd.1101177>

Proje kapsamında başta İzmir olmak üzere birçok ilde katılımcılara Allah'a inançtan başlayıp, meleklere, peygamberlere geçerek büyü, nazar ve fala kadar çeşitli konularda sorular sorulmuş, elde edilen verilerin bir kısmı son derece değerli ve ilginç olmalarına rağmen mevcut çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için kullanılamamıştır. İncelediğimiz eser işte bu kullanılmayan verilerle yazılmıştır. Özellikle yüksek eğitilmiş, orta-üst gelir grubuna mensup, profesyonel meslek sahibi genç ve orta yaşlı 46'sı kadın 84 katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler (s.341-347) ve 528 kişi ile yapılan çevrim içi anket (s.30) sonucu elde edilen veriler bu eserin odağını oluşturmaktadır (s.11-12). Bununla birlikte proje boyunca çeşitli spiritüel ortamlar ziyaret edilerek buralardaki katılımcı gözlemlerine de eserde yer verilmiştir.

Eser; Giriş, Spiritüel Arayışlarla İlgili Temel Kavramsal ve Olgusal Tartışmalar, Türkiye'de Spiritüel Arayış Dinamikleri, Spiritüel inançlar ve Pratikleri, Spiritüellik ve Toplumsal Cinsiyet, Spiritüellik İslam ve Tasavvuf, Spiritüellik, Beden ve Şifa, Spiritüellik ve Ekoloji ve Sonuç olmak üzere başlıca dokuz bölümden oluşmaktadır. Ayrıca eserin sonunda katılımcı bilgilerinin ve gözlemlenen spiritüel ortamlardan izlenimlerin yer aldığı Ekler ve Kaynakça bölümleri de yer almaktadır.

Eserin birinci bölümünü teşkil eden giriş kısmında araştırmanın problemi, büyük çoğunluğu Müslüman olan, resmi dini örgütlenmesi (Diyanet İşleri Başkanlığı) bütünüyle İslam'ın Sünni/ Hanefi yorumu çerçevesinde şekillenmiş bulunan ve bu nedenle de diğer dinler bir yana İslam'ın farklı mezheplerine olumlu gözle bakmayan bir dinî atmosfer içinde yaşayan Türkiye'de bireysel dinî inanç ve pratiklerin nasıl yaşandığı, bu hareketlere duyulan ilginin toplumsal olarak ne anlama geldiği ve neye denk düştüğü olarak ifade edilmiştir (s.13). Bu problemden hareketle giriş kısmında, esere konu olan spiritüel arayışları görmezden gelen Diyanet İşleri Başkanlığına, dini temsil bakımından değil topluma, kendi çocuklarına dahi örnek olamayan muhafazakâr ve dindar kesime ve başta İmam Hatip Liseleri olmak üzere Türkiye'deki İslami eğitim kurumlarına yönelik ciddi eleştiriler yer almaktadır.

Spiritüel arayışlarla ilgili temel kavramsal ve olgusal yaklaşımlara yer verilen ikinci bölümde, sekülerleşme ve spiritüel kavramları, birbirleri ile ilişkileri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Spiritüelliğin nasıl ortaya çıktığı, yeni dini hareketler, yeni sosyal hareketler ve yeniçağ hareketleri ile ilişkisine değinilmiştir. Ayrıca adı geçen bu hareketlerin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve aralarındaki farklar, bireylerin bu hareketlere ilgi duymasına ve dâhil olmasına neden olan motivasyonlar, kapsamlı bir uluslararası literatür taraması ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bölümün sonunda konuyla ilgili Türkiye'deki literatür taramasına da yer verilmiş, spiritüel hareketlere ilginin oldukça yüksek olmasına rağmen ülkemizde spiritüel gruplara yönelik alan araştırmasının sınırlı sayıda oluşuna ve bunun dışındaki çalışmaların da genellikle yabancı literatürden çeviri mahiyetinde olduğuna dikkat çekilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde Türkiye'de spiritüel arayışların modernleşme, sekülerleşme, neo-liberalleşme ve postmodernleşme gibi makro sebeplerinin yanında,

katılımcılarının sosyo-ekonomik profili, yaşadıkları travmalar ya da mucizevi olaylar, rastlantılar, orta sınıf yalnızlığı ve kamusalılığın kaybı gibi mikro sebepleri incelemektedir.

Bu bölümde Türkiye'deki spiritüel arayışların en önemli makro sebebi olarak modernleşme, batılı ülkelerin son üç yüz yılda yaşadığı gelişmelerin Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkede 30-40 yıl içinde deneyimlendiği travmatik bir süreç olarak betimlenmektedir. Tanzimattan günümüze iktidar ve kurumsal din ilişkisinin toplumun sekülerleşmesi ve buna paralel olarak gelişen spiritüel arayışlara nasıl yön verdiği yine bu başlık altında ortaya konmuştur. Ayrıca yine aynı süreçte Türkiye'deki ilk spiritüalist faaliyetler olarak kabul edilen ruh çağırma seansları, ilk spiritüel örgütlenmeler, bu konuda yazılan eserler, süreli yayınlar ve katılımcı profilleri irdelenmiştir. İlginç bir şekilde ülkemizde sürecin başlangıcında spiritüalist faaliyetlerle ilgilenenlerin tamamının erkek olduğu anlaşılmaktadır. 2000'li yıllarla birlikte internet kullanımının, ardından da sosyal medyanın yaygınlaşması, spiritüalist faaliyetlerin hem çok hızlı yayılmasına hem de ekonomik bir sektöre haline gelmesine zemin hazırlamıştır (s.85-110).

Spiritüel arayışlara neden olan mikro faktörler başlığı altında ise ağırlıklı olarak bu hareketlere katılan insanların kimliği ve temel özellikleri saha araştırmalarında elde edilen bulgular üzerinden ortaya konmaya çalışılmış, katılımcı mülakatlarına da ilk defa bu başlıktan itibaren yer verilmiştir. Proje boyunca yapılan görüşmelerden hareketle, katılımcıların mesleklerinin ve yaşlarının olgunluk düzeyinde, kentli, eğitilmiş, ekonomik refah düzeyi yüksek ve uluslararası literatüre de paralel olarak çoğunluğunun kadın olduğu bilgisine de bu başlık altında yer verilmiştir (s.111).

Ekonomik refah düzeyi yüksek bir kesime hitap ediyor olmasından hareketle 'spiritüel girişimcilik' olarak adlandırılan spiritüel faaliyetlerin, ekonomik boyutu ve ne kadar büyük bir sektör olduğuna dair tespitlere de bu başlık altında değinilmiştir (s.146-147). Bunun yanı sıra elde edilen veriler katılımcıların büyük çoğunluğunun Sünni-Müslüman inancına ve Kemalist CHP kökenli siyasi düşünce geleneğine yakın ailelerin çocukları olduklarını da ortaya koymaktadır. Bu başlık altında ayrıca neden spiritüalist arayışların seküler-sol düşünce yapısına yakın aileler arasında çıktığı sorusunun cevabı da katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyi üzerinden tartışılmıştır (s.123).

Cumhuriyet'in modernleşme ve sekülerleşme idealleri çerçevesinde İslami kültürü yok sayıp reddederken, batı kültürünü de tam anlamıyla içselleştirmemesi (s.126) sadece seküler orta sınıfa has bir yalnızlık duygusuna sebep olarak ortaya konsa da, muhafazakar orta kesimin yalnızlık hissi yaşamamasını iktidar partisi ile arasındaki ilişkiye (özellikle rant ilişkisine) bağlamak tamamen talihsiz bir yaklaşım olmuştur (s. 164-165). İnsanların duygusal ihtiyaçlarını karşılayamamalarının onların iç dünyasında ne denli derin yaralar açtığı, özetle nasılda 'bir çift güzel söze muhtaç oldukları' ve bu arayışla spiritüel faaliyetlere yöneldikleri yönündeki tespit dikkat çekicidir (s. 172).

Çalışmanın spiritüel inançlar ve pratikler adlı dördüncü bölümü, aynı zamanda eserin tamamında faydalanılan tablo ve grafiklerin en yoğun kullanıldığı bölümdür. Bu bölümde bireysel spiritüel anlayışta olan veya spiritüel topluluklarda yer alan kişilerin inanç dünyalarını nasıl şekillendirdikleri, bu inançları nasıl anlamlandırdıkları ve ne düzeyde pratiğe döktükleri tanrı, ruh ve ölümden sonraki hayat inancı, inanç pratiklerinin ne şekilde ve ne sıklıkta uygulandığına dair sorulara verilen cevaplar istatistiksel analizler ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler Türkiye özelinde spiritüel inançların ve pratiklerin İslam ya da tasavvufun az ya da çok etkilendiği göstermektedir (s. 198). Bunun yanı sıra bireysel gelişim ve ihtiyaç vurgusu, bireylerin inançlarını inşa ederken takındıkları seçmeci- birleştirici tutum ve mantıksallaştırma çabası Türkiye'deki spiritüel inançlarla ilgili önemli sayılabilecek bulgular olarak ortaya çıkmaktadır (s. 186).

Beşinci bölümde derinlemesine görüşme yapılan ve gözlemlenen spiritüel birey ve gurupların yaygın kadınlık ve erkeklik tanımları, sosyal normlarla bağlı olarak toplumsal cinsiyetle ilgili spiritüel deneyimleri incelenmiştir (s. 208). Elde edilen bulgulardan hareketle spiritüel hareketlerin çoğunun temelde ataerkil olduğunu iddia etmek mümkündür. Her ne kadar feminizmin yükselmesi ile ayınlık vurgusu daha görünür hale gelse de, eril enerjiyi yöneten ve baskın, kadın enerjisini ise taşıyıcı ve alıcı olarak tanımlayan anlayışın yaygın olduğu anlaşılmaktadır (s. 209).

Bu bölümde ayrıca spiritüel faaliyetlere ilgilenenlerin büyük çoğunluğunun kadın oluşunun nedenleri üzerinde de durulmaktadır. Spiritüel pratiklere katılan kadınların baskı, aidiyet arayışı, sıkışmışlık ve eksiklik duygularına karşılık bir özgürleşme alanı olarak bu pratikleri tercih etmesinin yanında bu pratikler için ayıracak yeterli vaktinin de olması önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin spiritüel faaliyetlere katılma sebebi olarak yalnızlık, yorucu performans ve rekabet, homofobi, ölüm korkusu gibi problemlerine çözüm arayışı öne çıkmaktadır (s. 226). Erkeklerin kadınlara oranla spiritüalizme daha az ilgi göstermesinin ise kendilerini keşfe dönük çabalardan korkmaları, elle tutulur somut şeylere, akıl ve rasyonaliteye daha fazla değer vermelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (s. 218). Çalışma sonucunda elde edilen önemli bir bulgu da kadınların spiritüel ortamlarda sadece katılımcı olarak değil hoca olarak da çoğunlukta olduklarını göstermektedir. Kurumsal dinlerde hatta yeni dini hareketlerde bile karizmatik liderlerin çoğunun erkek olduğu düşünüldüğünde bunun çok özgün bir durum olduğu anlaşılmaktadır (s. 232).

Spiritüelliğin İslam ve Tasavvuf ile ilişkisi altıncı bölümde incelenmiştir. Spiritüel arayışlara meraklı insanlar kendileri ile geleneksel dinler arasında net bir biçimde mesafe koyarken, genellikle tasavvufa daha sempatik yaklaşmaktadırlar (s. 248). Katılımcıların büyük bölümü geleneksel dinlerin hiyerarşik yapısını, Tanrı'yı bu hiyerarşinin tepesine konumlandıran anlayışını, insanı diğer varlıklardan daha üstün kabul eden insan merkezliliğini ve kadını ikincil konuma iten ataerkil niteliğini eleştirmektedirler (s. 244).

Bu noktada pek çok katılımcı için 'birlik' kavramı özel bir önem arz etmektedir.

Buradan hareketle katılımcılar, Tanrı'yı tek bir öz, insan da dâhil bütün varlıkları da onun parçası olarak gören panteist anlayış ve varlıkları Tanrı'dan bir parça ancak Tanrı dışında konumlandıran panenteist anlayışa yakın hissetmektedirler (s. 253). Ancak sadece insana değil bütün mahlûkata değer verme düşüncesinden hareketle ortaya çıkan bu anlayışın sıra başörtülü ya da geleneksel görünümlü kadınlara geldiğinde yerini mesafeli ve dışlayıcı bir tutuma bıraktığı, araştırmaya katılan tek başörtülü katılımcının, topluluktan dışlanma korkusu yüzünden sürekli gittiği yoga salonuna girerken başörtüsünü çıkarttığına ifadesinden anlaşılmaktadır (s. 247).

Spiritüel alan içinde oldukça önemli bir yere sahip kavramlardan biri de şifa kavramıdır. Bu alanda uygulayıcı ya da katılımcı olan bireyler için, bedene giren ve bedeninden çıkan unsurların kontrolü büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bedene ilişkin pratikler oldukça merkezi bir konumdadır. Katılımcılar biyomedikal hastalık tanımını ve tedavi yöntemlerini tamamen reddetmeseler de mesafeli oldukları anlaşılmaktadır (s. 267). Spiritüel alanda 'duyguların' hastalık söylemi içerisinde kilit bir öneme sahip olduğu rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu bağlamda katılımcılar arasında modern tıbbın hastalığın nedenine inmede yetersiz olduğu görüşü yaygındır ve şiddetle eleştirilmektedir (s. 279).

Çalışmanın tamamında yer yer vurgulanan, çevre bilinci, permakültür, organik yaşam, kıra dönüş, dengeli beslenme, veganlık, vejetaryenlik gibi kavramlar spiritüel hareketlerin ekolojik yönünü temsil etmektedir. Modern insanın, dünyayı kendi ekonomik aktiviteleri için hammadde olarak algılaması, toprağın altında ya da üstünde ne varsa kar amacıyla alınır satılır meta haline getirmesi çalışmaya katılanların neredeyse tamamının eleştirdiği bir durumdur (s. 295). Bütün varlıkların aşkın güç ile aynı özden geldiğine dair tasavvufi tevhit inancı doğa tartışmasında da ortaya çıkmaktadır. Spiritüel hareketlerin ekoloji algısının işlendiği bu bölümde bir katılımcının evren tahayyülü dikkat çekicidir. Katılımcı 21 Aralık 2012'den itibaren eril enerjinin hâkim olduğu devrin kapandığını ve 16 bin yıl sürecek saf kusursuz dişil enerjinin yükselişe geçtiğini iddia etmektedir (s. 302).

21 Aralık 2012 tarihi, o dönemde Maya takvimine dayanan kıyamet inancı ile gündeme gelmişti. Maya takvimine göre Marduk gezegenin 21 Aralık 2012'de dünyaya çarpacağı ve kıyamet kopacağı, kıyamet sonrası dünyada zarar görmeyecek iki köyden biri olan İzmir'in Selçuk ilçesine bağlı Şirince köyüne Hz. İsa'nın geleceği söylentileri bütün Türkiye'de gündem olmuş, 687 nüfuslu köye 20 bine yakın spiritüalist toplanmıştı. İlçede yaşanan aşırı izdiham dolayısıyla İçişleri Bakanlığı teyakkuza geçmiş; çevre illerden trafik, sağlık ve jandarma ekipleri bölgeye sevk edilmişti.¹ Anlaşılan o ki Maya takviminde ifade edilen kıyamet, katılımcının ifade ettiği bir devirden diğerine geçişi ifade etmektedir. Ancak o dönemde olay basın tarafından speküle edilmiş, reyting uğruna konu bağlamından saptırılmıştı. Burada dikkat

¹ NTV, "Şirince 'Kıyamet Günü' İçin Hazır" (Erişim 10 Nisan 2022). <https://www.ntv.com.tr/galeri/yasam/sirince-kiyamet-gunu-icin-hazir,B8lcuNLRUQqspMemQHAvw>.

edilmesi gereken konu, basının spekülâtif haberlerine itibar edip kıyamet kopacağına inanacak geniş bir spiritüalist kitlenin var oluşudur.²

Spiritüel arayışın tek merkezden beslenmemesi, pek çok farklı inanç sisteminin etkileniyor olması ve bu hareketleri bir araya getiren merkezi bir yapının mevcut olmaması bu çalışmanın sınırlılıklarından olsa da bu eser Türkiye'deki spiritüel hareketler hakkında önemli bir kaynaktır (s. 309). Bulgular spiritüel hareketlerin semavi dinlerin teolojisinin içine çöreklenmiş olan doğanın salt insana hizmet için var olduğu düşüncesine, buradan hareketle insanın doğaya karşı takındığı kibirli tavra tepki olarak ortaya çıktığı sonucunu ortaya koysa da, spiritüel pratiklerin gösterişli jargonları, onun kapitalizm ve neo-liberalizm mantığıyla doğayı bir sömürü alanı haline getirdiğini göstermektedir (s. 317). Spiritüel anlayışların empoze ettiği, 'yaşanan sorunların kaynağının kişinin kendisi olduğu' düşüncesinin oluşturduğu suçluluk hissi ve bu hisse karşı sunulan pahalı kurtuluş reçetelerinin (yoga, meditasyon, farkındalık paketleri) oldukça cazip bir biçimde pazarlanması, bu faaliyetlerin doğayı olduğu gibi bireyleri de bir sömürü aracı haline getirdiği fikrini uyandırmaktadır (s. 318). Bu tespitlerden hareketle spiritüel faaliyet ve organizasyonların ekonomik boyutunun müstakil bir bölüm olarak kitapta yer alması çok daha aydınlatıcı olabilirdi. Zira kurumsal dinlerle ilişkilendirilen dinî cemaat yapılarının parasal ilişkileri, bu sektöre ilgi gösteren seküler kesim tarafından her zaman şiddetle eleştirilmiştir.

Spiritüel hareketler çoğunluğu seküler geniş bir kitlenin samimi bir şekilde kişisel ve insani gelişim isteklerini karşılamak istedikleri bir alandır. Hatta son zamanlarda muhafazakâr ve mütedeyyin kitlenin de bu alana ilgisinin arttığı gözlemlenmektedir (s. 314). Ancak bu çalışmada elde edilen bulgular bize spiritüel hareketlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın söylediği gibi bizi millî ve manevî değerlerimizden uzaklaştıracak, dış mihraklar tarafından hazırlanmış bir komplo olmadığı gibi, kadersevici tevekkül yaklaşımı ile sistemi yeniden üretmeye ve sisteme itirazı dindirmeye hizmet eden bir akım olabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır (s. 318). Bu bağlamda eser Türkiye'de spiritüel arayışlar konusunda yararlanılabilecek önemli ve faydalı bir kaynaktır.

² Milliyet, "Mayalar Yanıldı Mı?" (Erişim 10 Nisan 2022). <http://blog.milliyet.com.tr/mayalar-yanildi-mi-/Blog/?BlogNo=606072>.